

ОЦІНЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ: КРИТЕРІЇ, МЕТОДИ, ПОКАЗНИКИ РЕСУРСНИХ МОЖЛИВОСТЕЙ

НИЖНИК Віктор¹, НИЖНИК Ірина²

¹Хмельницький національний університет
<https://orcid.org/0000-0002-8624-6444>

²Хмельницький національний університет
<https://orcid.org/0000-0002-8752-3538>

Визначено ключові переваги й недоліки найчастіше застосовуваних методів оцінки економічної безпеки. Розглянуто критерії ефективного оцінювання економічної безпеки та обґрунтовано застосування етапності аналізу як одного із них. Обґрунтовано етапи системи оцінки та складові економічної безпеки за умов «Industry 4.0». Запропоновано авторське бачення архітектури проектування структур систем та конструкцій механізмів управління підприємствами з урахуванням принципів активізації такого проектування, методів його забезпечення, функцій взаємодії елементів структур та закономірностей функціонування соціально-виробничих систем як основи для розбудови сучасних високоефективних систем управління економічною безпекою.

Ключові слова: економічна безпека, соціально-економічні системи, оцінювання, методи, критерії, ресурсні можливості, архітектура проектування

<https://doi.org/10.31891/mdes/2024-14-17>

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Сучасні теоретичні дослідження вчених щодо економічної безпеки соціально-економічних систем ґрунтуються на філософії захищеності економічних інтересів суб'єктів господарювання, сукупності критеріїв, методів та узагальненні показників з метою всебічної оцінки та, в кінцевому результаті, підвищення її рівня для ефективного розвитку на внутрішньому та зовнішньому ринках функціонування. Зважаючи на розробленість теоретичного, управлінського та методологічного базису оцінювання економічної безпеки залишаються невизначеними механізми та інструментарій, за допомогою якого можна визначити рівень економічної безпеки, рівень безпековості сфери діяльності соціально-економічних систем, особливо за сучасних умов функціонування.

АНАЛІЗ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Проблеми оцінювання рівня економічної безпеки завжди були в центрі уваги як зарубіжних вчених-економістів, таких як М. Альберт, О. Вільямсон, П. Друкер, Р. Коуз, Дж. Найт, Г. Саймон, Г. Фостер, Ф. Хедоурі, Р. Чейз, так і вітчизняних науковців, серед яких Гавловська Н, Войнаренко М., Гончар О., Любохинець Л., Рудніченко Є., Тульчинська С. Не знижуючи рівень позитивних досягнень і віддаючи належне місцю даним дослідженням слід зауважити, що залишилась ціла низка проблем, пов'язаних з вибором методів та показників оцінки рівня економічної безпеки, розробкою систем та механізмів її підвищення.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою дослідження є розгляд основних принципів, критеріїв, факторів та методів оцінювання економічної безпеки соціально-економічних систем задля підвищення рівня показників ресурсних можливостей, що її характеризують.

Завданням даного дослідження є виокремлення наукових підходів у забезпеченні економічної безпеки соціально-економічних систем, розгляд методичного апарату діагностики рівня економічної безпеки, оцінки впливу факторів та вибір показників її формування та підвищення.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Існує велика кількість систем оцінки рівня складових економічної безпеки, однак єдиний підхід на сьогодні відсутній. Так, оцінка економічної безпеки соціально-економічних систем може здійснюватися за допомогою експертного методу, за яким формуються групи показників, що характеризують економічну безпеку, а саме ресурсну, фінансову, інформаційну, техніко-технологічну, трудову, інноваційну та інвестиційну стійкість підприємства. Інтегральна оцінка стану економічної безпеки соціально-економічної системи є однією із найважливіших і найбільш об'єктивних, оскільки окремо досліджується рівень кожної складової економічної безпеки.

Виходячи з такої оцінки, уможлиблюється розробка релевантних заходів, які підвищують стан кожної чи окремої складової інтегрального показника економічної безпеки.

Побудова певної системи оцінювання економічної безпеки підприємства має бути описана як зовнішнім, так і внутрішнім середовищем. Вона має включати етапи, починаючи з оцінювання одиничних критеріїв складових показників ресурсних можливостей економічної безпеки:

$$P_{\text{еб}} = \sum_{i=1}^n P_i g_i \quad (1)$$

де P_i – рівень одиничного критерію i складових економічної безпеки;
 g_i – вагомість показників за їх групами ($\sum g_i = 1$).

Профіль економічної безпеки має включати такі складові можливостей, як: ресурсну, інноваційну, інвестиційну, трудову, фінансову, інформаційну, техніко-технологічну та інші. Результативність економічної безпеки залежить від факторного впливу на кожну із складових економічної безпеки. Вплив різних факторів на результуючу величину економічної безпеки соціально-економічної системи має демонструватися за допомогою кореляційно-регресійних моделей, які показують залежність між показниками.

Одним із критеріїв ефективного оцінювання економічної безпеки соціально-економічної системи є етапність дослідження. Етапність полягає в тому, що спочатку формуються детермінантні показники конкурентоспроможності соціально-економічної системи, виходячи із шляхів активізації його функціонування на внутрішньому та на зовнішньому ринках: запровадження інновацій, інвестицій, новітніх технологій енергозбереження, інформаційного доступу до важливої інформації конкурентів, ресурсних можливостей. Досліджуються складові економічного потенціалу системи такі як: виробничий, фінансовий, трудовий, соціальний та товарний. Здійснюється пошук можливого запровадження інновацій та інвестицій для забезпечення рівня економічної безпеки, реалізації принципів соціально-орієнтованого бізнесу, енерго- та ресурсозбереження, цифровізації, інтелектуалізації кадрового потенціалу, запровадження кібербезпекових заходів тощо. Наступним етапом оцінювання економічної безпеки соціально-економічної системи може бути оцінювання його фактичного стану економічного потенціалу з огляду на наявні матеріальні, виробничі, кадрові, інформаційні (нематеріальні), фінансові, ресурсні можливості. До методів оцінювання економічної безпеки соціально-економічних систем слід віднести: діалектичний, аналізу і синтезу, монографічний та логічних узагальнень, абстрагування та формалізації, декомпозиції, статистичний і економіко-математичного моделювання, стохастичного і дисперсного аналізу та багато інших методів. Дана проблематика оцінювання рівня економічної безпеки соціально-економічних систем повністю вписується у ті напрацювання, які здійснені при розробці сучасних структур систем та конструкцій механізмів у рамках наукової школи.

Архітектоніка проєктування сучасних структур систем та конструкцій механізмів управління виробничими системами в розвитку економічної інженерії епохи «Industry 4.0» має включати критерії актуалізації даних систем і механізмів, принципи активізації такого проєктування, методи його забезпечення, функції, взаємодію елементів структур, закономірності функціонування виробничих систем (рис. 1).

Суб'єктами проєктування сучасних структур систем та конструкцій механізмів управління є, власне, підприємства, будь-які виробничо-економічні системи, соціально-економічні системи. Об'єктами проєктування виступають елементи структур систем і механізмів управління. На суб'єкти і об'єкти даного процесу створюють вплив як внутрішні, так і зовнішні фактори.

Запропонована архітектоніка проєктування структур систем та конструкцій механізмів визначає загальну концепцію досліджень, які виконуються в Хмельницькому національному університеті в рамках наукової школи автора і послідовників, а власне оцінювання економічної безпеки промислових підприємств є складовою розробки структур систем або механізмів її забезпечення. Через те, як і всі розроблені структури систем, так і конструкції механізмів управління, серед яких механізми: використання фінансових ресурсів, стратегічного управління фінансовим станом, управління інвестиційною діяльністю, прибутковістю, ефективністю і якістю, конкурентними перевагами, зовнішньоекономічною діяльністю, розвитком людського капіталу, конкурентним потенціалом, корпоративною відповідальністю, управління кадровим потенціалом, соціально-трудовим потенціалом, які розроблені в рамках напрямів досліджень наукової школи,

дослідження проблем оцінювання економічної безпеки соціально-економічних систем має широкі перспективи.

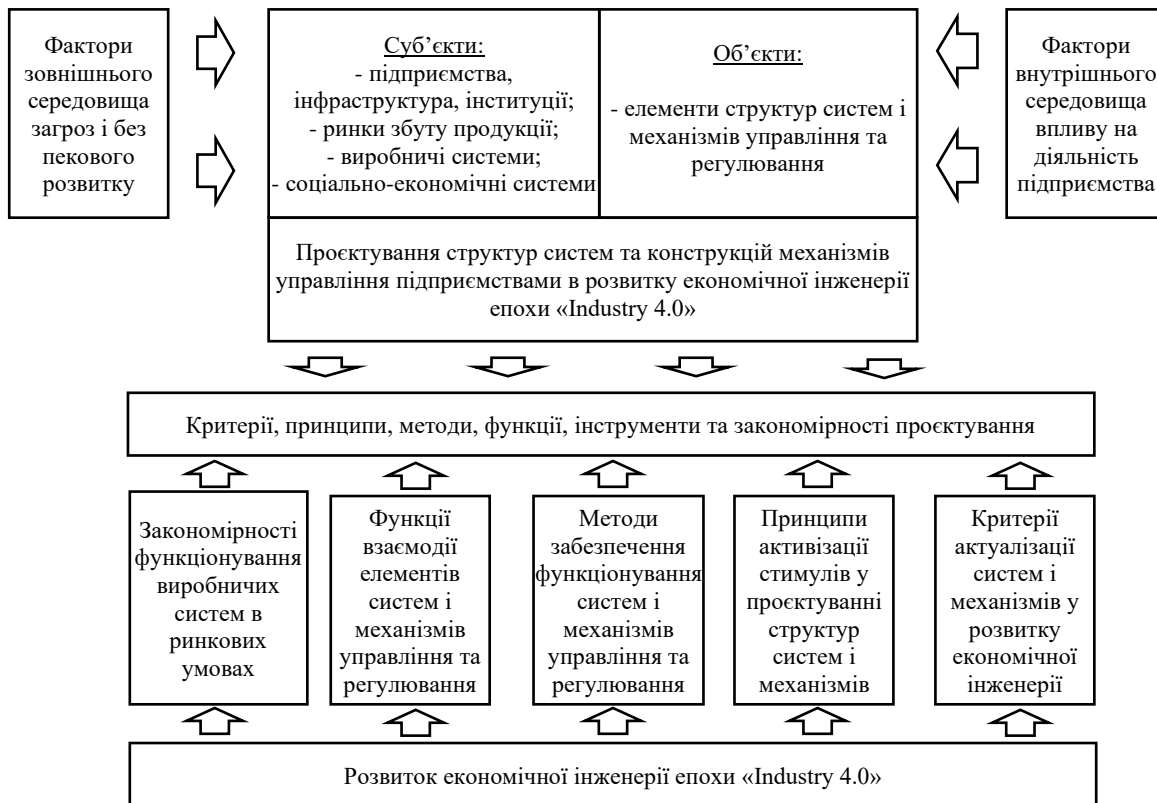

Рис. 1. Архітектура проектування структур та конструкцій механізмів управління соціально-економічними системами*

* - авторська розробка

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

В умовах війни та критичного стану окремих соціально-економічних систем дана оцінка спрямовується на захист матеріальних ресурсних можливостей, активізацію персоналу на його збереження, захист інформаційних та фінансових ресурсів виробничих та соціальних систем. Через те, доречною буде етапність проведення аналізу оцінки стану економічної безпеки, пошуку заходів нейтралізації загроз та шляхів підвищення економічної безпеки. Стратегізація економічної безпеки соціально-економічних систем в умовах загострення кризових явищ та боротьби з підступним ворогом неможлива також без розробленої системи оцінювання складових економічної безпеки, пошуку показників ресурсних можливостей та механізмів підвищення рівня економічної безпеки.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Про основи національної безпеки України : Закон України від 19.06.2003 № 964-IV. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/964-15#Text>.
2. Про Концепцію (основи державної політики) національної безпеки України : Постанова ВРУ № 3/97-ВР. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3/97-%D0%B2%D1%80#Text>.
3. Arefieva O., Tulchynska S., Popelo O., Arefiev S., Tkachenko T. The economic security system in the conditions of the powers transformation. *IJCSNS International journal of computer science and network security*. 2021. Vol. 21 (7). P. 35–42.
4. Carlota P. Technological revolutions and techno-economic paradigms. Technological University of Tallinn, Estonia and Universities of Cambridge and Sussex. U.K. URL : www.carlotaperez.org
5. Clark J., Huang H. I., Walsh J. A topology of "innovation districts": what it means for regional resilience. *Cambridge journal of regions, economy and society*. 2010. № 3. P. 121–130.
6. Поляков П. А. Структура системи управління економічною безпекою машинобудівного підприємства. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2019. № 2. С. 207–211.

7. Портер М. Е. Стратегія конкуренції. Методика аналізу галузей і діяльності конкурентів; переклад з англ. Київ : Основи, 1997. 390 с.
8. Продиус О. І. Особливості забезпечення економічної безпеки підприємств в розвинених країнах. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2019. № 2. С. 79–82.
9. Рекун І. І. Економічна безпека як об'єктивне явище ринкової економіки. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2015. Вип. 12, Ч. 2. С. 108–112.
10. Прокопшина О. В. Управління економічною безпекою зовнішньоекономічної діяльності підприємства : автореф. дис... канд. екон. наук : спец. 08.00.04. Харків, 2009. 20 с.

REFERENCES:

1. Pro osnovy natsionalnoi bezpeky Ukrainy [About the basics of national security of Ukraine] : Zakon Ukrainy vid 19.06.2003 № 964-IV. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/964-15#Text>.
2. Pro Kontseptsiiu (osnovy derzhavnoi polityky) natsionalnoi bezpeky Ukrainy [About the Concept (fundamentals of state policy) of national security of Ukraine] : Postanova VRU № 3/97-VR. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3/97-%D0%B2%D1%80#Text>.
3. Arefieva O., Tulchynska S., Popelo O., Arefiev S., Tkachenko T. (2021) The economic security system in the conditions of the powers transformation. *IJCSNS International journal of computer science and network security*. 21 (7). 35–42.
4. Carlota P. Technological revolutions and techno-economic paradigms. Technological University of Tallinn, Estonia and Universities of Cambridge and Sussex. U.K. URL : www.carlotaperez.org
5. Clark J., Huang H. I., Walsh J. (2010) A topology of “innovation districts”: what it means for regional resilience. *Cambridge journal of regions, economy and society*. 3. 121–130.
6. Poliakov P. A. (2019) Struktura systemy upravlinnia ekonomichnoiu bezpekoiu mashynobudivnoho pidpriemstva [The structure of the economic security management system in machine-building enterprises]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu*. 2. 207–211.
7. Porter M. E. (1997) Stratehiia konkurentsii. Metodyka analizu haluzei i diialnosti konkurentiv [Competition strategy. Methods of analysis of industries and activities of competitors]; pereklad z anhl. Kyiv : Osnovy. 390 p.
8. Prodius O. I. (2019) Osoblyvosti zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky pidpriemstv v rozvynenykh krainakh [Features of ensuring the economic security of enterprises in developed countries]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu*. 2. 79–82.
9. Rekun I. I. (2015) Ekonomichna bezpeka yak obiektivne yavyshe rynkovoї ekonomiky [Economic security as an objective phenomenon of the market economy]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnogo universytetu*. 12, 2. 108–112.
10. Prokopishyna O. V. (2009) Upravlinnia ekonomichnoiu bezpekoiu zovnishnoekonomichnoi diialnosti pidpriemstva [Management of the economic security of the enterprise's foreign economic activity]: avtoref. dys... kand. ekon. nauk : spets. 08.00.04. Kharkiv. 20 p.

ECONOMIC SECURITY OF SOCIO-EKONOMIC SYSTEMS ASSESSMENT: CRITERIA, METHODS, INDICATORS OF RESOURCE OPPORTUNITIES

NYZHNYK Viktor, NYZHNYK Iryna
Khmelnytsky National University

In the conditions of war and the critical state of many economic entities, the assessment of economic security is transferred to the category of critical for the survival of enterprises, because it creates opportunities to ensure the effective redirection of goals and applied measures to protect existing and potential resource opportunities, the activation of personnel in the context of security, the protection of information and financial resources. In turn, the development of an effective system for ensuring economic security at the enterprise is impossible without developing a system for evaluating its components, specifying indicators of resource capabilities and designing mechanisms for increasing the existing level of economic security, which actualizes the need to improve existing systems and approaches to evaluating the economic security

The purpose of this study is to consider the main principles, criteria, factors and methods of assessing the economic security of socio-economic systems in order to increase the level of indicators of resource capabilities that characterize it.

In the course of the study, the key advantages and disadvantages of the most frequently used methods of assessing economic security were identified. The criteria for effective assessment of economic security are considered and the application of stepwise analysis as one of them is substantiated. The stages of the evaluation system and the components of economic security of the enterprise under the conditions of "Industry 4.0" are substantiated. The author's vision of the architectural design of system structures and constructions of enterprise management mechanisms is proposed, taking into account the principles of activation of such design, methods of ensuring it, the functions of the interaction of structural elements and the regularities of the functioning of production systems as a basis for the development of modern highly effective management systems for the economic security of the enterprise.

Keywords: economic security, socio-economic systems, assessment methods, criteria, resource possibilities, design architecture